

PIRUZ MNATSAKANYAN
(ERYWAŃ)

ARMENICA Z PIOTRKOWA TRYBUNALSKIEGO

Podczas sejmów odbywających się w Piotrkowie pojawiali się nie tylko przedstawiciele kupiectwa ormiańskiego w celach merkantylnych, ale też starszyzna nacji dla załatwienia spraw wspólnotowych. Sprawy te angażowały Ormian ustosunkowanych na dworze, bogatych kupców, a także wykształconych, parających się zajęciami intelektualnymi, takimi jak kopiowanie rękopisów i sporządzanie akt sądowych i gminnych. Ormianie lwowscy musieli przysłać do Piotrkowa swych przedstawicieli choćby na te sejmy, na których królowie polscy potwierdzali przywileje dla nich: 23 listopada 1462 roku (dwa dokumenty), 12 kwietnia 1509 roku¹, 2 marca 1510 roku, 15 lutego 1511 roku, 5 i 6 marca 1519 roku (trzy dokumenty), 13 grudnia 1548 roku, 17 stycznia 1559 roku, 18 stycznia 1563 roku². Jak wynika z tego wyliczenia, były to głównie sejmy pierwszej połowy XVI wieku.

Dosyć powszechna jest wśród specjalistów wiedza o najważniejszym epizodzie tego rodzaju, czyli o zatwierdzeniu przez króla Zygmunta I statutu (zbioru praw) Ormian lwowskich w wersji łacińskiej w 1519 roku³. Jak czytamy

¹ Odpowiednia notka zachowała się w tak zwanej Kronice weneckiej, zob. Ղ. Ալիշան [Gh. Aliszan], *Կամենից. Տարեգիրք հայոց Լեհաստանի եւ Ռումինիոյ հաւաստյեայ յաւելնութիւնսն* [Kamieniec. Kronika Ormian w Polsce i w Rumunii razem z wiarygodnymi aneksjami], Վենետիկ [Wenecja] 1896, s. 117. Rosyjski przekład zob. А. Н. Гаркавец, *Кыпчакское письменное наследие, 1, Каталог и тексты памятников армянским письмом*, Алматы 2002, s. 1076.

² O. Balzer, *Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie*, w: *Studia nad historią prawa polskiego*, 4, z. 1, Lwów 1909, s. 178-183, 186-187; F. Bischoff, *Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg*, Wien 1862, s. 37-42, 51-52, 56-58; *Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.)*, упоряд. М. Капраль, w: *Monumenta Leopolitana / Львівські історичні пам'ятки*, 2, Львів 2000, s. 177, 250, 272-273.

³ *Księgi prawa polskiego*, dział pierwszy, *Przywileje, statuty, konstytucje, edykty, dekryty, mandaty koronne*, 3, 1506-1522, wyd. O. Balzer, Kraków 1906, s. 401-538; O. Balzer, *Statut ormiański w zatwierdzeniu Zygmunta I z r. 1519*, Lwów 1910, zwłaszcza s. 125-130.

w polskim urzędowym tłumaczeniu tego fundamentalnego aktu z 1528 roku: „stało się i dano w Piotrkowie na sejmie pospolitem, w sobotę blizką przed niedzielą *Quinquagesima*, to jest Starego Mięsopestu [= 5 marca], lata Bożego tysiąc pięćset dziewiętnastego”. Pod zatwierdzeniem królewskim podpisało się 24 świadków, dostojników państwowych obecnych wtedy w Piotrkowie z arcybiskupem metropolitą gnieźnieńskim Janem Łaskim na czele, a nadzorował spisanie i poświadczył je podkanclerzy koronny Piotr Tomicki, biskup przemyski.

Było jednak takich wydarzeń więcej, dotyczyły one także wspólnoty z Kamieńca. W roku 1548, na sejmie w Piotrkowie, król Zygmunt August potwierdził przywilej Ormian kamienieckich, a w roku 1552 inne ich prawa. Podobne potwierdzenie miało miejsce w roku 1567, o czym wspomina o. Sadok Barącz⁴. Pod datą 14 kwietnia (poniedziałek) 1567 roku znajdujemy w aktach nacji ormiańskiej Kamieńca Podolskiego⁵ wzmiankę o wysłaniu na sejm w Piotrkowie delegacji z *paronem* (panem) Kjureghem (Cyrylem). Starsi kamienieccy przekazali mu 13 przywilejów swojej nacji oraz jeden statut, aby podał je królowi do zatwierdzenia. Chodzi tu o statut wydany w Piotrkowie dla Ormian lwowskich w 1519 roku, który starsi kamienieccy chcieli legalnie stosować w swoim sądzie. Jak piszą w protokołach posiedzeń, trzy razy trzeba było prosić Kjuregha o sprawowania tej odpowiedzialnej misji. Prosil go zarówno wójt Harpet, jaki też wszyscy starsi i w ogóle „cały lud”. Wyasygnowano 205 florenów na wydatki związane z podróżą i pobytem w Piotrkowie oraz 4 dywany, żeby przekazał „dla kogo trzeba”. I faktycznie, dnia 6 czerwca król Zygmunt August potwierdził statut⁶. Po powrocie z poselstwa Kjuregh według obyczaju oraz prawa wystąpił z czymś w rodzaju sprawozdania przed dostojnikami oraz nacją. Poinformował, że z wypłaconej przed wyjazdem dotacji pozostało 90 florenów białych, który starsi schowali do skrzyni. Część tej sumy przeznaczono dla biskupa, który jechał do Jerozolimy, zaś 63 florenów przekazano Kjureghowi.

W roku 1567 sejm zebrał się w Piotrkowie po raz setny i ostatni. Potem – po unii lubelskiej – obradował już w Warszawie i innych miastach, bardziej dogodnych posłom litewskim niż położony na zachodzie Piotrków. Ponieważ jednak nadal odbywały się tam posiedzenia Trybunału Koronnego, wciąż jeździli do Piotrkowa delegaci ormiańscy.

Kolejnym dowodem innej niż handlowa obecności Ormian w tym mieście jest rękopiśmienny *Ewangeliarz*⁷, przechowywany obecnie w Bibliotece Narodowej

⁴ S. Barącz, *Rys dziejów ormiańskich*, Tarnopol 1863, s. 93-94.

⁵ Կամենեց-Պոդոլսկ քաղաքի հայկական դատարանի արձանագրությունները (XVI դ.) [Akty sądowe ormiańskiego sądu w Kamieńcu Podolskim (XVI w.)], Ժշակունի Վ. Բ. Գրիգորյանի [oprac. W.R. Grigorian], Երևան [Erywan] 1963, s. 95-96.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych: zbiór dokumentów pergaminowych, rkps 5931; *Księgi prawa polskiego*, s. 401-403, 422-423.

⁷ Ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego, dawna sygnatura Cod. Arm. 64. Obecnie Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. III 12677. Opis zob.: F. Macler, *Rapport sur une mission scientifique en Galice et en Bukowine*, „Revue des Etudes Armenienne”,

w Warszawie. Liczy on 337 kart. Oto jego opis: wymiary: 27x19,6, materiał: papier, styl pisma: *bolorgir* (minuskuła), pismo w dwóch kolumnach, oprawa półskórzana, częściowo uszkodzona, kartka ochronna: dwie z pergaminu, część łacińskiego mszału, stan dobry, zdobienia, iluminacja. *Ewangeliarz* powstał we Lwowie, o czym świadczy notatka, że skopiowano go pod patronatem katedry ormiańskiej, w roku 1639. Kopistą był dypir Mygyrdicz Lehacy, a posiadaczem jego starszy brat *paron* (pan) Grigor (Grzegorz) z Zamościa. Zawiera dwa kolofony.

Z kolofonu autorstwa dypira Mygyrdicza Lehacego (to jest: z Polski, Polskiego) wynika, że był on synem *parona* (pana) Ghazara (Łazarza) i Katarine, którzy przenieśli się do Chrystusa, czyli zmarli. Jego braćmi byli: Grigor, Toros, Nikolajos i Andreas, ostatni według kopisty zmarł młodo. Ich siostrą była Szuszan. Kopiowanie *Ewangeliarza* zamówił starszy brat Grigor, którego kopista nazwał *Zamoscacy*, czyli obywatelem Zamościa. A zatem i Mygyrdicz Lehacy mógł pochodzić z Ormian zamojskich. Kopista podaje, że rękopis powstał w 1639 roku w kraju Ilachów (Lachów, to jest Polaków), u wrót Zaśnięcia Bogurodzicy (czyli lwowskiej katedry ormiańskiej) oraz innych świętych kościołów w czasie sprawowania urzędu katolikosa eczmiażyńskiego przez Der Piliposa (Filip), za panowania króla „Ilachów Władysława” (Władysława IV Wazy). Kopista świadomie nie wymienił ówczesnego biskupa Ormian polskich, Mikołaja Torosowicza, gdyż – jak pisze – „duchowy przełożony tego kraju (tj. Polski) powstał przeciw katolikosowi, i przyprawił o mnóstwo nieszczęść lud (tj. Ormian) Lwowa, o których nawet nie chcę mówić”. Chodzi to o unię Kościoła ormiańskiego w Polsce z Kościołem katolickim, którą przeprowadził bp Torosowicz, a która wywołała wiele fermentu wśród wiernych. Kopista podaje, że posiadacz rękopisu, czyli jego brat, przekaze rękopis dla własnej pamięci oraz pamięci rodziców i innych krewnych kościołowi pod wezwaniem Bogurodzicy w Zamościu.

Drugi kolofon wpisał Nikol (Mikołaj), syn Awedika Domażyńskiego, kupca lwowskiego. Zachowały się liczne rękopisy przepisane przez Nigola za czasów szkolnych. W życiu dorosłym był kupcem, pełnił ponadto funkcję starszego nacji ormiańskiej we Lwowie od roku 1650 do śmierci w 1662⁸. We wzmiankowanym kolofonie czytamy, że sporządził go w Piotrkowie na prośbę posiadacza świętej księgi, którym nadal był Grigor z Zamościa. Kolofon powstał w roku ormiańskim 1640, 5 marca, w czwartek, w trzecim tygodniu Wielkiego Postu. I właściciel, i autor kolofonu przebywali w Piotrkowie dlatego, gdyż „wolni synowie (to znaczy szlachta polska) robią sąd przez pół roku, zarówno duchowny, jak i cielesny”.

7, 1927, fasc. 1, s. 108-112. Por.: Յուգակ հայերէն ձեռագրաց Լվովի հասմալարանի Մատենադարանի, արքեպիսկոպոսարանի եւ Աստանիսլաւովի [Katalog rękopisów ormiańskich biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego, arcybiskupstwa i Stanisławowa], Վազգէգ Հ. Ներսէս վ. Ալիխան [oprac. O. Nerses wardapet Akinian], Վիեննա [Wiedeń] 1961, s. 4-5, nr 3.

⁸ P. Mnatsakanyan, *Kultura języka ormiańskiego w dawnej Polsce*, 2015, praca doktorska napisana na Uniwersytecie Jagiellońskim pod kierunkiem prof. Krzysztofa Stopki.

Chodzi tu oczywiście o sesję Trybunału Koronnego. Nikol Domażyński prosi w kolofonie także o pamięć dla swego mistrza, księdza Der Dawita z Zejtunu, literata i nauczyciela we lwowskiej szkole ormiańskiej (tybradunie).

Żadne inne zabytki kultury wysokiej Ormian polskich związane z Piotrkowem nie zachowały się, a przynajmniej nie zostały do dziś zlokalizowane.

Bibliografia

- [Akty] Կամենեց-Պոդոլսկ քաղաքի հայկական դատարանի արձանագրությունները (XVI դ.) [Akty sadowe ormiańskiego sądu w Kamieńcu Podolskim (XVI w.)], մշակումը Վ. Ռ.Գրիգորյանի [oprac. W.R. Grigorian], Երևան [Erywan] 1963
- Balzer O., *Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie*, w: *Studia nad historią prawa polskiego*, 4, z. 1, Lwów 1909
- Balzer O., *Statut ormiański w zatwierdzeniu Zygmunta I z r. 1519*, Lwów 1910
- Barącz S., *Rys dziejów ormiańskich*, Tarnopol 1863
- Bischoff F., *Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg*, Wien 1862
- [Katalog] Յուզակ հայերէն ձեռագրաց »ՐԼՎովի համալսարանի Մատենադարանի, արքեպիսկոպոսարանի եւ Աստանիսլաւովի [Katalog rękopisów ormiańskich biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego, arcybiskupstwa i Stanisławowa], Կազմեց Հ. Ներսիս վ. Ակիմեան [oprac. O. Nerses wardapet Akinian], Վիեննա [Wiedeń] 1961
- Księgi prawa polskiego*, dział pierwszy, *Przywileje, statuty, konstytucje, edykty, dekrety, mandaty koronne*, 3, 1506-1522, wyd. O. Balzer, Kraków 1906
- Macler F., *Rapport sur une mission scientifique en Galice et en Bukowine*, „Revue des Etudes Armeniennes”, 7, 1927, fasc. 1, s. 108-112
- [Przywileji] *Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.)*, упоряд. М. Капраль, w: *Monumenta Leopolitana / Львівські історичні пам'ятки*, 2, Львів 2000

Փիրուզ Մնացականյան, Պետրկով Տրիբունալսկի քաղաքի Հայկականը Հիմնադրանք

Պետրկով Տրիբունալսկի, լեհահայեր, հայկական ձեռագրեր

Ամփոփում

Հոդվածում ամփոփված են XVI-XVII դարերում Պետրկով Տրիբունալսկի քաղաքի հետ կապված հայ գրչական մշակույթի վկայությունների վերաբերյալ տեղեկություններ: Առաջին հերթին նկատի ունենք այստեղ տրված արտոնությունները, 1519 թ.-ին հաստատված հայոց իրավունքը, ինչպես նաև 1639 թ.-ին ընդօրինակված Ավետարանի մեկ հիշատակարան: Դրանց առաջացումը պայմանավորված էր լեհական մարզային խորհրդարանների քննարկումներում, ինչպես նաև Լեհական թագավորության բարձրագույն դատական աստիան հանդիսացող թագավորական աստանի նիստերում հայ համայնքի շահերը առաջ տանելու հետ:

Piruz Mnatsakanyan, *Armenica from Piotrków Trybunalski*

Keywords:

Piotrków Trybunalski, Polish Armenians, Armenian manuscripts

Summary:

The article gathers information about the manifestations of Armenian written culture associated with Piotrków Trybunalski in the 16th and 17th century. These documents include above all privileges, a legal statute promulgated in 1519 and only one colophon which was here inscribed to a lectionary from 1639. The creation of these documents was associated with the fact that there were groups who lobbied in favour of the Armenian communities during the sessions of Polish regional parliaments and the sessions of the Crown Tribunal, the supreme judicial instance of the Polish Kingdom.